Ion VIANU

Speranța

Ediție îngrijită de Maria Alexandrescu Vianu

Prefață de Augustin Cupșa

POLIROM
2026

Cuprins

Notă asupra ediției (Maria Alexandrescu Vianu) 7
Ion Vianu – să fii viu în mijlocul vieții (Augustin Cupșa) 9

Speranța 25
Scamatorul și nebunul 28

EUROPA

Dinozaurul și libelula 33
Luther 37
Perspective europene? 39
Portret al unui eretic sau un Socrate al zilelor noastre 42
Un american la Zürich 46
Noii europeni 49
Dialectica mausoleului 52
Marea teamă a anului 2000 55
Marea descoperire a lui Freud 58
Jaspers 61
„Țara veghea turcită" 63
Evocare Eugen Ionescu 66

ROMÂNIA

Generoșii de la 1945 71
Iov și ziua de azi 74
În cumpănă 77
Mitul Occidentului în România 81
Gânduri despre România postsocialistă 89
Un caz psihologic 92

Reacția la tortură 96
Încotro se îndreaptă România? 98
O interpretare a României de azi 101
Starea națiunii 113
[Alocuțiune la Reuniunea maghiarilor liberi] 126
Românii și ungurii 129

ANUL 1989

Despre Adevăr sau cum să rezistăm „terorii istoriei“ 143
Dezastrul sanitar și medicina represivă
în România în cursul anilor ’80 147
[România este astăzi marele bolnav al Europei] 157
Reflecții asupra situației României 161
21 decembrie 1989 165
[Procesul Ceaușescu] 167
Scrisoare din exil 169

ANUL 1990 ȘI NOUA ROMÂNIE

[Gânduri la început de an] 173
O singură șansă 176
România, anul zero 179
[Întoarcerea în țară] 183
[Despre confruntarea de la Târgu Mureș] 187
Poate fi depășită disperarea? 190
[Despre „golani“] 194
Pentru social-democrație 195
Ce este comunismul? 199
[Despre sărăcie și greva foamei] 203
[Este posibil un totalitarism neocomunist?] 206
[Mineriada din 1990] 210
[Pericolul izolării] 212
[Conferința de la Timișoara] 215
Seniorii războiului și barbaria 219
[Despre intimidările la adresa Societății civile] 221
Drepturile omului ca mijloc terapeutic 224

Starea medicală și sanitară a României 230
De la delațiune la autodenunț 235

ADDENDA

Scrisoare către Catherine Durandin 241
Zece ani 243
La moartea lui Vlad Georgescu 245
Scrisoare către Gabriel Liiceanu 247

Notă asupra ediției

Ion Vianu a avut ideea acestui volum încă de la începutul anilor 2000. Alte cărți l-au ținut însă ocupat. În ultimele sale luni de viață a reluat proiectul, făcând selecția textelor și alcătuind sumarul. O primă parte, „Europa", cuprinde eseuri asupra gândirii europene a ultimului secol văzute din perspectiva actuală. O a doua, „România", pătrunde în fenomenul românesc contemporan. În secțiunea „Anul 1989" sunt inserate analize ale realității românești din anii care precedă schimbarea regimului politic. Câteva texte de aici sunt extrase din carnete ținute de-a lungul timpului, mai ales în anii 1980. Ultima secțiune, „Anul 1990 și Noua Românie", reunește luările sale de poziție ca observator atent la derularea evenimentelor posttotalitare. Aici sunt incluse emisiuni transmise la Europa Liberă, precum și articole din reviste, mai cu seamă *22*. Addenda cuprinde, alături de evocarea lui Vlad Georgescu, directorul Europei Libere, două scrisori semnificative pentru poziția ideologică a autorului.

Câteva texte redactate în limba franceză au fost traduse în română. Ortografia a fost adusă la zi.

Publicarea volumului este deplin motivată prin actualitatea sa. Ion Vianu se dovedește și în aceste reflecții asupra momentului istoric trăit, ca și asupra situației României ceaușiste și post-Revoluție, extrem de nuanțat, just și lucid.

Maria Alexandrescu Vianu

Ion Vianu – *să fii viu în mijlocul vieții*

Există un personaj într-un roman al lui José Saramago[1] care scapă miraculos atunci când, într-o epidemie de orbire apărută de niciunde, ceilalți ajung să-și piardă capacitatea de a vedea. E vorba de o femeie fără nume, soția unui doctor oftalmolog care se trezește singură într-o mare de oameni ce se agață de ea ca de unica posibilitate de orientare. Nu e tocmai o ușurare pentru ea, o dată pentru că poartă pe umeri toată responsabilitatea îngrijirii celorlalți și apoi pentru că ceea ce vede – poftele, viciile, neputințele sau slăbiciunile de caracter, omenirea despovărată de harnașamentul cultural – arată parcă mai rău și mai dureros când nu i-a mai rămas decât un singur privitor. Femeia va trebui să sufere pentru rolul pe care și l-a asumat, acela de a-l urma pe bărbatul ei în sanatoriul orbirii, să fie înjosită și împinsă la limita supraviețuirii, să se lase pradă disperării și să-și recâștige pe cont propriu credința.

De multe ori m-am gândit, iar Ion Vianu mi-a reconfirmat în textele de față, că aceasta ar putea fi metafora psihiatrului, cu atât mai mult astăzi, când lumea pare să-și piardă coerența unei vechi orânduiri, iar consistența celei noi încă ne scapă. Psihiatria se află și ea în pragul unor reconfigurări constituționale. Legitimitatea ei e pusă în chestiune nu doar de suspiciunile și proiecțiile negative ale profanilor (care de altfel se reped să acapareze orice domeniu rezervat cândva doar specialiștilor), dar și de descoperirile neurobiologiei ce încep să devină certitudini conform unei paradigme politice. Ne îndreptăm către o răscruce, scria psihiatrul britanic Tom Burns în *Inevitabila noastră umbră* acum mai bine de un deceniu, iar psihiatria așa cum o știam nu va mai exista. Câțiva practicieni se vor refugia pe terenul aparent solid al cercetării, ceilalți vor fi nevoiți să iasă în public și să ocupe pozițiile liderilor de opinie, cu intervenții sociale,

1. José Saramago, *Eseu despre orbire*, traducere de Mioara Caragea, Polirom, Iași, 2008.

politice și culturale, lucru care, până de curând, părea incompatibil cu formarea științifică a medicului.

Soarta psihiatrului care înaintează neabătut în fața progresiei pandemice a iraționalității poate fi asemănătoare cu cea a doctorului Bernard Rieux din *Ciuma* lui Camus, să scape viu și profund tulburat, să ajungă să contemple frumusețea dureroasă din dezlănțuirea sălbatică a lumii, sau poate fi cea a Scamatorului din jocul de tarot, pe care Ion Vianu îl descâlcește în sensul devenirii minții, ajungând la finalul drumului chiar Nebunul, nesocotit de ceilalți, dar mai înțelept decât toți. Totuși, sau tocmai de aceasta, el are datoria să rostească adevărul, să transmită altora un grăunte din luciditatea sa, nu neapărat pentru a intra în negoțul cu înțelepciune al lumii, ci ca preț al unei libertăți care i-a configurat viața. Sau, altfel spus, semnul reflexivității naturale a Eului volitiv care îl face pe omul liber să resimtă neplăcere la ordinul altcuiva, cum scria Hannah Arendt în *Viața spiritului*.

La prima vedere, putem spune că eseurile din cartea de față se constituie într-o analiză minuțioasă a totalitarismului care a prins în ghearele sale România pentru aproape jumătate de secol. Nu e vorba nicidecum de o analiză politică, ci de una desfășurată după rigorile studiului medical care privește atât epifenomenul, acroșajele de suprafață ale vieții în PCR-ism și, mai târziu, în tranziția *originală* dirijată de o bună parte a fostei nomenclaturi după evenimentele din decembrie 1989, cât și mecanismele sale patogenice și chiar etiologia răului care a adus în suferință un întreg popor.

Nu e însă numai un studiu lucid, o diagnoză a specialistului care are distanța necesară pentru a privi lucrurile în ansamblu. Intelectual de elită, cu studii inițiale în Limbi Clasice, scriitor rafinat și deosebit de complex, Ion Vianu reușește să traseze un spațiu al gândirii libere care cuprinde cultura, arta, literatura și o întreagă mișcare de idei aflate în disidență, mai mult sau mai puțin organizată, în Europa înainte și după căderea Cortinei de Fier. Intervenții la Radio Europa Liberă și alocuțiuni la conferințe, articole de presă, texte și note de jurnal – toate sunt articulate migălos într-un întreg de sens.

Pornim dinspre Europa liberă, unde se găsea Ion Vianu în momentul primelor articole, și ajungem în spatele Cortinei de Fier, la România acelor vremuri, păstrând ordinea cronologică a intervențiilor. Traseul poate fi privit și ca o *katabasis*, o întoarcere a eroului în Infern pentru a găsi un răspuns și a salva sufletele celor dragi. „Europa", prima secțiune a volumului,

are de asemenea o valoare prolegomenică, de inițiere în limbajul și gândirea autorului, o abordare subtilă, din aproape în aproape, fără ca acesta să indice cu degetul sensurile, lăsând cititorul să-și exerseze intuiția, să adulmece realitatea din spatele realităților. Scriitorul aduce în discuție figuri marcante ale artei și ideilor pentru a introduce, ca o adiere, conceptele ce vor căpăta relief în secțiunile următoare. Articolul despre expoziția lui Wassily Kandinsky transmite apelul la mobilitate, pe când în spatele Cortinei de Fier totul părea prefăcut în piatră. Reformismul lui Martin Luther nu e tratat în sens religios, ci ca exemplu pentru trezirea conștiinței (printr-o străfulgerare!) și luarea în mâini a propriului destin. Filozofia lui Jan Patočka dezvăluie starea de conflict ca fundament al lumii noastre. Destinul lui Karl Jaspers are valoare discret autoportretistică: psihiatrul între filozofi și filozoful între psihiatri, disident în Germania nazistă și emigrant în timpul eliberării postbelice, el este intelectualul care, dintr-o dăruire încăpățânată către adevăr, se trezește între două lumi. În cele din urmă, spiritul lui Eugène Ionesco insuflă cititorului libertatea de gândire și bunătatea ca sursă vitală a solidarității umane.

Toate aceste dimensiuni spirituale sunt concordante ideii de forță a volumului: rezistența umanității împotriva regimului totalitar și a barbariei, pericol de care nu vom fi niciodată feriți pe deplin. Totalitarismul e o tentație naturală a omenirii care amenință constant libertatea individului. Față de dictaturi sau de regimurile autoritare, unde există un oarecare grad de flexibilitate a structurilor statului, restrânse însă la nivelul perimetrului național, totalitarismul, așa cum ni-l detaliază Hannah Arendt[1], pe care l-a trăit și România, are caracteristica extrem de nocivă de a ocupa tot spațiul și de a orândui fiecare aspect și moment al viului. El poate să izbucnească de oriunde, ca o pandemie, să prolifereze pe nesimțite în condițiile prielnice ale sentimentelor generale de nemulțumire, frustrare sau lezare a demnității și să contamineze întreaga societate.

Prin natura practicii sale, psihiatrul, mai mult decât scriitorul sau analistul politic, cunoaște îndeaproape condiția azilantului și se află în centrul negocierilor dintre cei prinși în cercul concentraționar și puterea de deasupra lor. În plus, psihiatria din Republica Socialistă România (alături de cea din URSS) a suferit o brutală intervenție ideologică și de partid, care a făcut ca psihiatrul să fie supus unui câmp de forțe politice extrem de puternice.

1. Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, Humanitas, București, 1994.

De la început, putem spune, după Foucault, psihiatria instituțională a fost politică. Înființarea Hôpital Général la Salpêtrière, pe vremea lui Ludovic al XIV-lea (și a cardinalului Jules Mazarin), este un act de ridicare a psihiatriei la rang de putere în stat, nu complet independentă, nici prea autoritară, dar suficient de nebuloasă pentru a face mai interesante jocurile adevăratei puteri. Psihiatria a fost, și încă mai este, buna verișoară a magiei, ocultismului, vrăjitoriei, o familie pestriță din crepusculul rațiunii, unde doar savanții idealiști, șarlatanii și evazioniștii carismatici se pot avânta. Totuși, azilul psihiatric din România nu a fost chiar o groapă de gunoi, unde se scot murdăriile de pe străzi pentru ca orașul să strălucească, nici doar un loc de pedeapsă al poliției politice, ci și un loc de salvare. În „taberele" artistice de la Gătaia și Jebel sau în refugiile terapeutice individuale, psihiatrii erau cei care-l făceau scăpat sau îl ajutau să se remonteze pe omul „persecutat și covârșit de nenorocire", situație detaliată de Ion Vianu în discursul de la Colocviul Asociației Psihiatrilor Liberi din 22-26 mai 1991[1]. Psihiatrul știa că puterea politică știa ce făcea el. În consecință, putea fi șantajat, constrâns, anihilat și trebuia să-i arate sistemului supunere pentru că, de la un punct încolo, organele de represiune nu mai căutau vina efectivă, ci doar să adulmece frica celui împricinat, să se asigure că autoritatea Securității nu era pusă la îndoială. Și câțiva psihiatri erau suficient de inteligenți și de implicați emoțional cu oamenii ca să știe cum să-și țină echilibrul în acest angajament subversiv și să-și negocieze propria libertate spirituală prin libertatea celorlalți.

Ion Vianu pune în discuție condiția psihiatrului, nu doar ca formare și practică, ci ca gândire sistematică, să-i spunem *jasperiană*, printr-un binom celebru din jocul de tarot: Scamatorul și Nebunul. Aceste figuri capătă relief prin îndemânarea ilustratorilor medievali din Marsilia, ce le conferă un aer de mister, stridență și macabru specific întunecatei epoci. Puterea Scamatorului se desfășoară între infinitul cunoașterii, de deasupra capului, și bagheta cu care poate să schimbe formele și sensurile sub ochii măriți de uimire ai privitorilor. E o putere personală de seducție și de iluzionare în același timp, o formă de magie care face bine prin convingerea celui care o practică. Teama profanului, simultană cu atracția irezistibilă de a stăpâni și el magia, funcționează și în cazul Împăratului și Împărătesei, figurile de seamă ale jocului, dar Scamatorul nu trebuie să se încreadă prea mult în statornicia împăraților. Lupta pentru vârful

1. „Drepturile omului ca mijloc terapeutic".

ierarhiei e crudă și nu cunoaște timpuri de pace. Și Scamatorul, și Împăratul, și Împărăteasa știu că la capătul vieții, oricât de mult vor fi ajuns să înțeleagă lumea, privirea celorlalți este cea care îi va asemăna sau nu Nebunului, oamenii le vor da ascultare sau le vor întoarce spatele și numai o creatură ciudată, ceva între câine și pisică, le va ține urma prin praful drumului.

Un regim totalitar îi provoacă o aversiune intensă în mod particular psihiatrului, dincolo de cenzura intelectuală și controlul gândirii, de spectrul terorii, al mizeriei și al barbariei. Prin efectul de uniformizare și capacitatea de a produce un sistem atotcuprinzător, totalitarismul este o amenințare la practica medicului. Nu există boli, există bolnavi, ne reamintește Ion Vianu. Nu există tulburări mintale, există oameni în situații diferite de viață, în condiții biologice diferite. Toată viața lui, în cabinet sau aiurea, psihiatrul lucrează cu un șir de oameni, niciodată cu o mulțime. El este un „antropolog în papuci", la fel ca Marcel Mauss, nu călătorește prin lume, ci lumea intră în cabinetul său, diversă, pestriță, inegală și contradictorie. Unul după altul, oameni unici ce nu suportă deformarea într-o serie generică, într-o masă amorfă, își lasă amprentele în memoria psihiatrului. Dacă e cinstit cu sine și cu profesia sa, psihiatrul va admite că munca lui neobosită este de a susține persoana în fața sistemului, a individului în fața *dispozitivului social*, nu în sensul de a-l împinge la luptă împotriva celorlalți, ci de a-l ajuta să-și desprindă figura din fond, de a deveni conștient de propria ființă, de a-și găsi, întreține și afirma viața sa unică.

Psihiatrul e prin educație un umanist, tributar modelului vitruvian și *nicomahic* al omului, iar prin practică – un martor al complexității viului. Anamneza sa nu urmărește nicidecum confesiunea pastorală – aici Foucault se înșală din cauza lipsei de practică –, „luarea în posesie" a celui din fața sa, ci exact invers, retrimiterea acestuia către sine însuși. În consultație, psihiatrul e obligat să avanseze în două dimensiuni deodată, el urmărește *logos*-ul în timp ce nu pierde din vedere *bios*-ul, și, mai ales, rămâne conștient că mintea e construită în și prin corp. Odată ce se convinge de diversitatea uriașă a viului, medicul nu mai poate fi de partea unei autorități uniformizante, căci altfel ar fi contrazis în fiecare moment.

E foarte greu să urmărim izvoarele aproape invizibile ale totalitarismului, pulberea și pleava care se ridică în vânt, așezându-se și revenind deasupra pământului, făcând fuioare și apoi nori negri, dar știm foarte bine ce produce totalitarismul. Folosindu-se de un termen detestabil în